

Walter Benjamin

De opgave van de vertaler
Vertaald door Henri Bloemen

Walter Benjamin (1892-1940) was filosoof, essayist en vertaler. Zijn tekst 'Die Aufgabe des Übersetzers' verscheen in 1923 als voorwoord bij zijn vertaling van Charles Baudelaires Tableaux Parisiens en is onder meer herdrukt in zijn Gesammelte Schriften (Suhrkamp Verlag, 1972, Band IV.I, 9-25).

Henri Bloemen (1957) is hoofddocent aan de Faculteit Letteren van de KU Leuven, Campus Antwerpen. Daar doceert hij vertaaltheorie en literair vertalen (Duits-Nederlands). Hij was medeoprichter en co-directeur van het ELV en was betrokken bij de transnationale master literair vertalen in Utrecht en Leuven/Antwerpen. Hij is een van de ontwerpers van de Leerlijn Literair Vertalen en het PETRA-framework.

Een eerdere (geannoteerde) vertaling door Jan Deknudt en Henri Bloemen verscheen in Yang (1990, 26:2-3, 63-76). De hier gepresenteerde tekst is een nieuwe vertaling, in 2004 voor het eerst verschenen in Denken over vertalen – Tekstboek vertaalwetenschap, onder redactie van Ton Naaijken, Cees Koster, Henri Bloemen en Caroline Meijer. In een tweede herziene druk uit 2010 is dit boek nog altijd leverbaar en VertaalVerhaal dankt ook Uitgeverij Vantilt voor de toestemming 'De opgave van de vertaler' hier te mogen publiceren.

© Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteur

De opgave van de vertaler

Nergens blijkt ten overstaan van een kunstwerk of een kunstvorm het respect voor de ontvanger vruchtbaar te zijn voor de kennis ervan. Niet alleen dat elke betrekking op een bepaald publiek of de representant ervan afleidt van de weg, zelfs het begrip van een ‘ideale’ ontvanger is in alle kunsttheoretische uiteenzettingen uit den boze omdat deze er enkel toe gehouden zijn het bestaan en het wezen van de mens zonder meer te vooronderstellen. Zo vooronderstelt ook de kunst zelf het lichamelijke en geestelijke wezen van de mens – maar zijn aandacht in geen van haar werken. Want géén gedicht is bedoeld voor de lezer, géén schilderij voor de beschouwer, géén symfonie voor de toehoorders.

Is een vertaling bedoeld voor die lezers die het origineel niet verstaan? Dat schijnt voldoende het rangverschil op het gebied van de kunst tussen beide te verklaren. Bovendien schijnt het de enig mogelijke grond om ‘hetzelfde’ herhaald te zeggen. Wat ‘zegt’ een dichtwerk dan wel? Wat deelt het mee? Heel weinig aan diegene die het verstaat. Het wezenlijke ervan is niet mededeling, niet uitspraak. Toch zou een vertaling die wil bemiddelen niets anders kunnen bemiddelen dan de mededeling – onwezenlijks dus. Dat is dan ook een herkenningsteken van slechte vertalingen. Maar wat er buiten de mededeling in een dichtwerk staat, en ook de slechte vertaler geeft toe dat het het wezenlijke is – geldt dat niet algemeen als het onvatbare, geheimzinnige, ‘dichterlijke’? Wat de vertaler slechts kan weergeven doordat hij – ook dicht? Vandaar komt inderdaad het tweede kenmerk van de slechte vertaling, die men bijgevolg mag definiëren als een onnauwkeurige overbrenging van een onwezenlijke inhoud. Daar blijft het bij zolang de vertaling het zich tot taak stelt de lezer te dienen. Was ze echter voor de lezer bestemd, dan moest het origineel dat ook zijn. Bestaat het origineel niet omwille van de lezer, hoe zou de vertaling dan vanuit die betrekking kunnen worden begrepen?

Vertaling is een vorm. Om ze als zulke te vatten, moet er worden teruggegaan naar het origineel. Want daarin ligt haar wet besloten in de hoedanigheid van de vertaalbaarheid ervan. De vraag naar de vertaalbaarheid van een werk is dubbelzinnig. Ze kan betekenen: of het onder al zijn lezers ooit zijn toereikende vertaler zal vinden? Ofwel, en eigenlijk: of het in zijn wezen vertaling toelaat en bijgevolg – volgens de betekenis van die vorm – ook verlangt. Principieel kan de eerste vraag alleen problematisch, de tweede alleen apodictisch worden beantwoord. Alleen het oppervlakkige denken zal, doordat het de zelfstandige betekenis van de tweede vraag loochent, beide voor gelijkbetekenend verklaren. Daartegen moet erop worden gewezen dat bepaalde relatiebegrippen hun goede, ja misschien hun beste zin behouden, wanneer ze niet op voorhand uitsluitend op de mens worden betrokken. Zo zou er van een onvergetelijk leven of ogenblik sprake mogen zijn ook wanneer alle mensen ze vergeten waren. Wanneer hun wezen het namelijk zou eisen niet te worden vergeten, dan zou dat predicaat niets verkeerd inhouden, maar slechts een

eis waaraan mensen niet voldoen, en tegelijk ook wel een verwijzing naar een bereik waarin aan die eis wel zou worden voldaan: naar een gedenken van God.

Overeenkomstig zou de vertaalbaarheid van talige werken ook dan te overwegen blijven wanneer die voor de mens onvertaalbaar zouden zijn. En zouden ze dat bij een streng begrip van vertaling niet werkelijk tot op zekere hoogte zijn? – In zulke loskoppeling moet de vraag worden gesteld of vertaling van bepaalde talige werken geëist moet worden. Want de zin geldt: wanneer vertaling een vorm is, dan moet vertaalbaarheid voor bepaalde werken wezenlijk zijn.

Vertaalbaarheid is wezenlijk eigen aan bepaalde werken – dat betekent niet dat hun vertaling wezenlijk is voor henzelf, maar wil zeggen dat een bepaalde betekenis die in de originelen woont zich in hun vertaalbaarheid uit. Dat een vertaling nooit, hoe goed ze ook mag zijn, iets voor het origineel kan betekenen, is evident. Toch staat ze met het origineel krachtens zijn vertaalbaarheid in de nauwste samenhang. Ja, deze samenhang is des te inniger naarmate hij voor het origineel zelf niets meer betekent. Hij mag een natuurlijke worden genoemd, en wel nauwkeuriger een samenhang van het leven. Zoals de uitingen van het leven op de innigste wijze samenhangen met het levende zonder dat ze hiervoor iets betekenen, zo komt de vertaling voort uit het origineel. Weliswaar niet zozeer uit het leven van het origineel als veeleer uit zijn ‘overleven’. Want de vertaling is toch later dan het origineel en ze kenmerkt voor de belangrijke werken, die hun uitverkoren vertalers nooit in het tijdvak van hun ontstaan vinden, het stadium van hun voortleven. In volstrekt onmetaforische zakelijkheid moet de gedachte van het leven en het voortbestaan van de kunstwerken worden begrepen. Dat niet alleen aan de organische lijfelijkheid leven toegekend mag worden, werd zelfs in tijden van het meest bevangen denken vermoed. Maar het kan er niet om gaan onder de zwakke scepter van de ziel de heerschappij van het leven uit te breiden, zoals Fechner heeft geprobeerd; laat staan dat het leven zou kunnen worden gedefinieerd uit de nog minder maatgevende momenten van het animale zoals het gevoel, dat slechts nu en dan een kenmerk van het leven kan zijn. Alleen veeleer wanneer aan al datgene waarvan er geschiedenis bestaat en dat niet enkel het schouwtoneel ervan is leven wordt toegekend, komt het begrip ervan tot zijn recht. Want vanuit de geschiedenis en niet vanuit de natuur, laat staan vanuit zo’n onstandvastige als gevoel en ziel, moet uiteindelijk de omtrek van het leven worden bepaald. Vandaar ontstaat voor de filosoof de opgave al het natuurlijke leven te verstaan vanuit het meer omvattende leven van de geschiedenis. En is ten minste het voortleven van de werken niet onvergelijkelijk veel gemakkelijker te kennen dan dat van de creaturen? De geschiedenis van de grote kunstwerken kent hun afkomst uit de bronnen, hun vormgeving in het tijdperk van de kunstenaar en de periode van hun principieel eeuwig voortleven bij de volgende generaties. Dit laatste heet, waar het optreedt, roem. Vertalingen die meer zijn dan bemiddelingen ontstaan wanneer een werk in zijn voortleven het tijdperk van zijn roem heeft bereikt. Ze staan daarom niet zozeer ten dienste van deze roem, waarop slechte vertalers voor hun werk aanspraak plegen te maken, veeleer danken vertalingen hun bestaan aan deze

roem. In vertalingen bereikt het leven van het origineel zijn steeds vernieuwde laatste en meest omvattende ontplooiing.

Deze ontplooiing is als die van een eigenaardig en hoogstaand leven door een eigenaardige en hoogstaande doelmatigheid bepaald. Leven en doelmatigheid – hun schijnbaar met handen te grijpen en zich toch bijna aan de kennis onttrekkende samenhang, ontsluit zich enkel daar waar dat doel, waarnaar alle afzonderlijke doelmatigheden van het leven toewerken, niet opnieuw in de eigen sfeer van het leven wordt gezocht maar in een hogere. Alle doelmatige levensverschijnselen en hun doelmatigheid zondermeer zijn uiteindelijk doelmatig niét voor het leven, maar voor de uitdrukking van zijn wezen, voor de voorstelling van zijn betekenis. Zo is de vertaling in laatste instantie doelmatig voor de uitdrukking van de innerlijkste verhouding van de talen tot elkaar. Ze kan deze verborgen verhouding zelf onmogelijk openbaren, onmogelijk voortbrengen; maar voorstellen kan ze haar wel door haar in de kiem of intensief te verwerklijken. En wel is deze voorstelling van een betekende door de poging, de kiem van zijn voortbrenging, een heel eigenaardige voorstellingsmodus zoals die in het domein van het niet-talige leven waarschijnlijk nauwelijks wordt aangetroffen. Want dat kent in analogieën en tekens andere typen van verwijzing dan de intensieve, d.w.z. anticiperende, aanduidende verwerklijking. – Die gedachte, innerlijkste verhouding van de talen is echter de verhouding van een eigenaardige convergentie. Ze bestaat erin dat de talen voor elkaar niet vreemd zijn, maar a priori en afgezien van alle historische betrekkingen in datgene met elkaar verwant zijn wat ze willen zeggen.

Met deze poging tot verklaring lijkt de beschouwing over vergeefse omwegen echter weer uit te monden in de traditionele theorie van de vertaling. Wanneer in de vertalingen de verwantschap van de talen zich waar moet maken, op welke wijze zou ze dat anders kunnen dan doordat de vertalingen vorm en zin van het origineel zo nauwkeurig mogelijk overbrengen? Maar het begrip van die nauwkeurigheid zou de traditionele theorie natuurlijk niet weten te vatten, ze zou dus uiteindelijk toch geen rekenschap kunnen geven van datgene wat aan vertalingen wezenlijk is. In waarheid echter wordt de verwantschap van de talen in vertaling veel dieper en bepaalder betuigd dan in de oppervlakkige en ondefinieerbare gelijkens van twee dichtwerken. Om de echte verhouding tussen origineel en vertaling te vatten moet een overweging worden gemaakt waarvan het opzet volstrekt analoog verloopt aan gedachtegangen waarin de kennistheorie de onmogelijkheid van een afbeeldingstheorie moet bewijzen. Wordt hier aangetoond dat er in de kennis geen objectiviteit en zelfs niet eens de aanspraak daarop zou kunnen bestaan als ze zou bestaan in afbeeldingen van de werkelijkheid, dan is daar aan te tonen dat een vertaling niet mogelijk zou zijn als ze in haar laatste wezen gelijkens met het origineel zou nastreven. Want in zijn voortleven, dat zo niet zou mogen heten als het niet verandering en vernieuwing van het levende was, verandert het origineel. Er bestaat een narijping ook van de vastgelegde woorden. Wat in de tijd van de auteur een tendens van zijn dichterlijke taal geweest mag zijn, kan later afgedaan hebben, immanente tendensen kunnen zich

nieuw uit het gevormde verheffen. Wat toen jong klonk, kan later versleten klinken, wat toen gebruikelijk klonk, later archaisch. Het wezenlijke van zulke veranderingen en van de even voortdurende betekenisveranderingen te zoeken in de subjectiviteit van de nageborenen in plaats van in het eigenste leven van de taal en haar werken, zou betekenen – zonder voorbehoud tegen zelfs het grofste psychologisme – grond en wezen van een zaak te verwisselen, strenger uitgedrukt nog, een van de machtigste en meest vruchtbare historische processen uit onmacht tot denken te loochenen. En ook al wilde men de laatste pennenstreek van de auteur tot de doodsteek van het werk maken, dan zou dat die dode theorie van de vertaling toch niet redden. Want zoals de toon en de betekenis van grote dichtwerken in de loop van de eeuwen volledig veranderen, zo verandert ook de moedertaal van de vertaler. Ja, zoals woord van de dichter in de zijne blijft duren, zo is ook de grootste vertaling gedoemd in de groei van haar taal op, in de vernieuwde onder te gaan. Ze is er zover van verwijderd van twee gestorven talen de dove vergelijking te zijn dat het haar onder al haar vormen als het eigenste toekomt de narijping van het vreemde woord, de weeën van het eigen woord op te merken.

Als in de vertaling de verwantschap van de talen zich betuigt, dan gebeurt dat op een andere wijze dan door de vage gelijkenis van nabootsing en origineel. Zoals het zonder meer evident is dat gelijkenis niet noodzakelijkerwijze met verwantschap gepaard gaat. En ook in zoverre stemt het begrip verwantschap in deze samenhang met zijn nauwer gebruik overeen als het door gelijkheid van afstamming in beide gevallen niet voldoende kan worden gedefinieerd, hoewel natuurlijk voor de bepaling van dat nauwer gebruik het afstammingsbegrip onontbeerlijk zal blijven. – Waar in kan de verwantschap van twee talen, afgezien van een historische, worden gezocht? In de gelijkenis van dichtwerken in ieder geval evenmin als in die van hun woorden. Veeleer berust alle bovenhistorische verwantschap van de talen op de omstandigheid dat in elk van de talen als geheel telkens één en wel hetzelfde gemeend is, wat toch voor geen enkele taal afzonderlijk, maar slechts voor de alheid van hun elkaar aanvullende intenties bereikbaar is: de zuivere taal. Terwijl namelijk alle afzonderlijke elementen, de woorden, zinnen, samenhangen van vreemde talen elkaar uitsluiten, vullen die talen elkaar aan in hun intenties zelf. Om deze wet, een van de meest fundamentele van de taal filosofie, nauwkeurig te vatten, moet in de intentie het gemeende worden onderscheiden van de wijze van menen. In 'Brot' en 'pain' is het gemeende weliswaar hetzelfde, de wijze waarop het wordt gemeend echter niet. Aan de wijze van menen namelijk ligt het dat beide woorden voor de Duitser en de Fransman telkens iets verschillends betekenen, dat ze voor beiden niet uitwisselbaar zijn, ja er uiteindelijk naar streven elkaar uit te sluiten; aan het gemeende echter ligt het dat ze, absoluut genomen, hetzelfde en identieke betekenen. Terwijl zo de wijze van menen in deze beide woorden elkaar tegenwerkt, wordt ze aangevuld in de beide talen waaruit ze voortkomen. En wel wordt in hen de wijze van menen aangevuld tot het gemeende. Bij de afzonderlijke, niet aangevulde talen is immers het gemeende nooit in relatieve zelfstandigheid aan te treffen, zoals bij de afzonderlijke woorden of

zinnen, het is veeleer aan voortdurende verandering onderhevig tot het uit de harmonie van al die wijzen van menen als de zuivere taal te voorschijn kan treden. Zo lang blijft het in de talen verborgen. Als de talen echter zo tot aan het messiaanse einde van hun geschiedenis groeien, dan is het de vertaling die aan het eeuwige voortleven van de werken en aan het oneindige opleven van de talen ontvlamt om telkens opnieuw de proef op die heilige groei van de talen te nemen: hoe ver het in hen verborgene van de openbaring verwijderd is en hoe present het in de kennis omtrent die verwijdering kan worden.

Daarmee wordt wel toegegeven dat elke vertaling slechts een in zekere zin voorlopige manier is om de confrontatie met de vreemdheid van de talen aan te gaan. Een andere dan tijdelijke en voorlopige oplossing van die vreemdheid, een ogenblikkelijke en definitieve, blijft de mensen ontzegd of moet in ieder geval niet onmiddellijk warden nagestreefd. Middellijk is het echter de groei van de religies die in de talen het verborgen zaad van een hogere taal doet rijpen. Vertaling dus, hoewel ze, daarin verschillend van de kunst, geen aanspraak kan maken op de duurzaamheid van haar voortbrengselen, verloochent niet haar gericht-zijn op een laatste, definitief en beslissend stadium van alle voeging van de taal. In vertaling groeit het origineel op tot in een als het ware hogere en zuiverdere sfeer van de taal, waarin het natuurlijk niet voor altijd kan leven en die het ook bij lange niet met alle delen van zijn gestalte bereikt, maar waarnaar het toch op een wonderbaarlijk indringende manier tenminste verwijst als naar een voorbestemde, ontzegde verzoenings- en vervullingsruimte van de talen. Die ruimte bereikt het niet met wortel en tak, maar daarin staat wel wat aan een vertaling meer is dan mededeling. Deze wezenlijke kern kan nauwkeuriger worden beschreven als datgene aan de vertaling wat zelf niet opnieuw vertaalbaar is. Men kan namelijk zo veel aan mededeling uit de vertaling nemen als men wil en dat vertalen, dan blijft toch datgene waarop het werk van de ware vertaler gericht was onaanraakbaar over. Het is niet overdraagbaar zoals het dichterwoord van het origineel omdat de verhouding van het gehalte tot de taal in origineel en vertaling volledig verschillend is. Waar gehalte en taal in het origineel een zekere eenheid vormen zoals vrucht en schil, daar onthult de taal van de vertaling haar gehalte als een koningsmantel in wijde plooien. Want ze wijst op een hogere taal dan ze zelf is en blijft daarom tegenover haar eigen gehalte inadequaar, gewelddadig en vreemd. Deze gebrokenheid verhindert elke overdracht en maakt haar tegelijkertijd overbodig. Want elke vertaling van een werk op een bepaald tijdstip van de taalgeschiedenis representeert ten aanzien van een bepaald aspect van het werkgehalte alle vertalingen in alle andere talen. De vertaling verplant aldus – ironisch – het origineel in een tenminste in zover definitiever bereik van de taal als het er door geen enkele overdracht meer uit kan worden verplaatst, maar er enkel steeds weer en met andere delen toe kan worden verheven. Niet voor niets moet het woord ‘ironisch’ hier aan gedachtegangen van de romantici herinneren. Zij hebben, vóór anderen, inzicht in het leven van de werken gehad, een leven waarvan de vertaling een hoogste getuigenis aflegt. Natuurlijk hebben zij de vertaling nauwelijks

in deze zin erkend, veeleer hebben ze al hun aandacht op de kritiek gericht, die ook een moment, zij het een geringer, in het voortleven van de werken is, Maar ook al richtte hun theorie zich nauwelijks op de vertaling, dan ging toch hun grootse vertaalwerk zelf gepaard met een gevoel voor het wezen en de waardigheid van deze vorm. Dat gevoel – alles wijst daarop – hoeft niet noodzakelijkerwijze het sterkst in de dichter aanwezig te zijn; het vindt in hem als dichter misschien zelfs het minst ruimte. Het conventionele vooroordeel dat de belangrijke vertalers dichters waren en onbelangrijke dichters minderwaardige vertalers, wordt niet eens door de geschiedenis aannemelijk gemaakt. Enkele van de grotere vertalers zoals Luther, Voß, Schlegel zijn als vertaler aanzienlijk belangrijker dan als dichter, andere onder de grootsten, zoals Hölderlin en George, zijn ten aanzien van de hele omvang van hun werk onder het begrip dichter alleen niet te vatten. Zeker niet als vertalers. Zoals namelijk de vertaling een eigen vorm is, zo kan ook de opgave van de vertaler als een eigen opgave gevat en nauwkeurig van die van de dichter worden onderscheiden.

Ze bestaat erin die intentie op de taal waarin wordt vertaald te vinden van waaruit in haar de echo van het origineel wordt opgewekt. Daarin bestaat een trek van de vertaling die haar volledig van het dichtwerk onderscheidt, want de intentie daarvan is nooit uit op de taal als dusdanig, haar totaliteit, maar enkel op bepaalde talige samenhangen van het gehalte. De vertaling ziet zichzelf echter niet, zoals het dichtwerk, als het ware in het binnenste bergwoud van de taal zelf, maar erbuiten; ertegenover en zonder dat ze het betreedt, roept ze het origineel naar binnen, naar binnen op die unieke plaats waar telkens de echo in de eigen taal de weerklank van een werk van de vreemde taal weet te geven. De intentie van de vertaling is niet alleen uit op iets anders dan die van het dichtwerk, namelijk op een taal in het geheel, uitgaande van één individueel kunstwerk in een vreemde taal, maar ze is ook zelf een andere: die van de dichter is naïeve, eerste, aanschouwelijke, die van de vertaler is afgeleide, laatste, idee-achtige intentie. Want het grote motief van een integratie van de vele talen tot de ene ware vervult zijn werk. Dat is echter die taal waarin de individuele zinnen, dichtwerken, uitspraken elkaar weliswaar nooit verstaan – waarom ze ook op vertaling aangewezen blijven – maar waarin de talen zelf, aangevuld en verzoend in de wijze van hun menen, met elkaar overeenkomen. Als er echter een taal van de waarheid bestaat waarin de laatste geheimen, waar al het denken zich voor inspant, spanningsloos en zelfs zwijgend bewaard zijn, dan is deze taal van de waarheid – de ware taal. En juist deze taal, in wier divinatie en beschrijving de enige volkomenheid ligt waarop een filosoof kan hopen, is intensief in de vertalingen verborgen. Er is geen muze van de filosofie, er is ook geen muze van de vertaling. Maar Beotisch, zoals sentimentele artiesten hen graag zien, zijn ze niet. Want er is een filosofisch ingenium waarvan het eigenste bestaat in het verlangen naar die taal die zich in de vertaling manifesteert. ‘Les langues imparfaites en cela que plusieurs, manque la suprême: penser étant écrire sans accessoires, ni chuchotement mais tacite encore l’immortelle parole, la diversité, sur terre, des idiomes empêche personne de préférer les mots qui, sinon se trouveraient, par une frappe unique, elle-

même matériellement la vérité.’ Wanneer dat waaraan Mallarmé in deze woorden herinnert voor een filosoof streng meetbaar is, dan staat de vertaling met haar kiemen van zo’n taal midden tussen dichtwerk en de leer. Haar werk heeft minder uitdrukingskracht dan deze beide, maar het drukt zich niet minder diep in de geschiedenis.

Komt de opgave van de vertaler in zo’n licht te staan, dan dreigen de wegen van haar uitvoering zich des te ondoordringbaarder te verduisteren. Ja, die opgave: in de vertaling het zaad van zuivere taal te doen rijpen, lijkt nooit uitvoerbaar, lijkt in geen oplossing bepaalbaar. Want wordt zo een oplossing niet de grond onder de voeten weggetrokken als de zinweergave niet langer de maat aangeeft? En niets anders is – negatief geformuleerd – de bedoeling van al het voorgaande. Trouw en vrijheid – vrijheid van de zinconforme weergave en, in haar dienst, trouw jegens het woord – zijn de traditionele begrippen in elke discussie over vertalingen. Voor een theorie die in de vertaling iets anders zoekt dan zinweergave lijken ze niet meer van dienst te kunnen zijn. Weliswaar ziet het traditionele gebruik deze begrippen altijd in een onoplosbare tweespalt. Want wat kan precies de trouw voor de zinweergave eigenlijk doen? Trouw in de vertaling van het afzonderlijke woord kan bijna nooit de zin volledig weergeven die het woord in het origineel heeft. Want de zin gaat, wat zijn dichterlijke betekenis voor het origineel betreft, niet op in het gemeende, maar krijgt die betekenis pas door de manier waarop het gemeende aan de wijze van menen in dat bepaalde woord gebonden is. Men pleegt dat in de formule uit te drukken dat de woorden een gevoelston hebben. En zeker de woordelijkheid op syntactisch vlak gooit elke zinweergave volledig overhoop en dreigt rechtstreeks naar het onverstanebare te leiden. De negentiende eeuw had Hölderlins vertalingen van Sophocles als monstrueuze voorbeelden van zo’n woordelijkheid voor ogen. En het spreekt vanzelf hoezeer ten slotte trouw in de weergave van de vorm de zinweergave bemoeilijkt. Dientengevolge is de eis van woordelijkheid niet afleidbaar uit het interesse aan het behoud van de zin. In dienst van dat zinbehoud – veel minder in dienst van dichtwerk en taal – staat de tuchtloze vrijheid van slechte vertalers. Die eis van woordelijkheid, waarvan het recht voor de hand en de grond erg verborgen ligt, moet dus noodzakelijkerwijze vanuit meer steekhoudende samenhangen worden begrepen. Zoals namelijk de scherven van een kruik in de kleinste details op elkaar moeten volgen om zich te laten samenvoegen, maar niet in dezelfde mate op elkaar moeten lijken, zo moet de vertaling in plaats van gelijkenis te zoeken met de zin van het origineel, veeleer met liefde en tot in het detail zich in haar eigen taal vormen naar de wijze van menen van het origineel om zo beide als brokstukken van een grotere taal herkenbaar te maken, zoals scherven de brokstukken van een kruik vormen. Precies daarom moet ze van de bedoeling iets mee te delen, moet ze van de zin in heel hoge mate afzien; het origineel is voor de vertaling in dat opzicht slechts in zover van wezenlijk belang als het de vertaler al heeft ontheven van de last en de ordening van de mee te delen inhoud. Ook in het bereik van de vertaling geldt: *en archē ēn ho logos*, in den beginne was het woord. Daartegen kan, ja moet haar taal

zich ten overstaan van de zin laten gaan om niet de intentio van deze laatste te laten opklinken als weergave, maar haar eigen soort intentio te laten opklinken als harmonie, als aanvulling tot de taal waarin deze zich meedeelt. Daarom is het voor een vertaling, vooral in haar eigen ontstaansperiode, niet de hoogste lof wanneer ervan wordt gezegd dat ze leest als een origineel in de eigen taal. De betekenis van de trouw die door woordelijkheid wordt gegarandeerd, bestaat er veeleer in dat het grote verlangen naar taalaanvulling uit het werk spreekt. De ware vertaling is doorschijnend, ze bedekt het origineel niet, staat niet in zijn licht, maar laat de zuivere taal als versterkt door haar eigen medium alleen maar des te voller op het origineel vallen. Dat kan vooral door woordelijkheid in de overdracht van de syntaxis, en juist die toont aan dat het woord en niet de zin het oerelement van de vertaler is. Want de zin is de muur voor de taal van het origineel, woordelijkheid de arcade.

Wanneer trouw en vrijheid van de vertaling van oudsher als tegenstrevende tendensen beschouwd werden, dan lijkt ook deze diepere interpretatie van de ene beide niet te verzoenen, maar integendeel aan de andere alle recht te ontzeggen. Want waarop betreft vrijheid zich anders dan op de zinweergave, die moet ophouden de wet voor te schrijven. Maar als de zin van een taalkunstwerk al gelijk kan warden gezet met die van zijn mededeling, dan blijft er, heel dicht bij het werk en er toch oneindig van verwijderd, eronder verborgen of, duidelijker, erdoor gebroken, of machtiger, boven alle mededeling uit, iets ultiems, iets beslissends. Er blijft in de taal en haar werken buiten het mededeelbare iets wat niet mededeelbaar is, iets dat, al naar gelang van de samenhang waarin het voorkomt, symboliserend of zelf gesymboliseerd is. Symboliserend alleen in de eindige werken van de talen; gesymboliseerd echter in het worden van de talen zelf. En wat zich in het worden van de talen probeert voor te stellen, ja voort te brengen, dat is die kern van de zuivere taal zelf. Wanneer deze echter, verborgen of fragmentarisch, toch in het leven aanwezig is als het gesymboliseerde zelf, dan woont hij toch alleen maar symboliserend in de werken. Is die laatste wezenheid, die de zuivere taal zelf is, in de talen enkel aan het talige en zijn veranderingen gebonden, dan is ze in de werken bekleefd met de zware en vreemde zin. Haar hiervan te verlossen, het symboliserende tot het gesymboliseerde zelf te maken, de zuivere taal als gestalte voor de taalbeweging terug te winnen, is het geweldige en unieke vermogen van de vertaling. In deze zuivere taal die niets meer intendeert en niets meer uitdrukt, maar die als uitdrukkingloos en scheppend woord het in alle talen gemeende is, stoot uiteindelijk alle mededeling, alle zin en alle intentie op een laag waarin ze voorbestemd zijn om uit te doven. En juist van daaruit krijgt de vrijheid van de vertaling de bevestiging van een nieuw en hoger recht. Ze bestaat niet bij de gratie van de zin van de mededeling waar de trouw zich juist van moet emanciperen. Vrijheid maakt zich omwille van de zuivere taal in de eigen taal waar. Die zuivere taal die in een vreemde taal verbannen is in de eigen taal te verlossen, de in het werk gevangen taal in de omdichting te bevrijden, dat is de opgave van de vertaler. Voor haar doorbreekt hij vermolmde versperringen in de eigen taal: Luther, Voß, Hölderlin, George hebben de grenzen van

het Duits verlegd. Welke betekenis met betrekking tot de verhouding van vertaling en origineel dan voor de zin nog overblijft, kan in een vergelijking worden gevat. Zoals de tangente de cirkel vluchtig en slechts in één punt raakt en zoals wel de aanraking maar niet het punt haar de wet voorschrijft volgens dewelke ze haar rechte baan in het oneindige voortzet, zo raakt de vertaling vluchtig en alleen in dat oneindig kleine punt van de zin het origineel, om dan volgens de wet van de trouw in de vrijheid van de taalbeweging haar eigenste weg voort te zetten. Zonder ze te noemen of te funderen heeft Rudolf Pannwitz de echte betekenis van deze vrijheid gekarakteriseerd in uiteenzettingen die in zijn 'krisis der europäischen kultur' te vinden zijn en die wel naast Goethes notities bij zijn *Divan* met gemak het beste zijn wat er in Duitsland over de theorie van de vertaling verschenen is: 'onze vertalingen ook de beste gaan van een verkeerd principe uit. ze willen het indisch, grieks, engels verduitsen in plaats van het duits te verindischen vergrieksen verengelsen. ze hebben een veel groter respect voor de eigen taalgebruiken dan voor de geest van het vreemde werk ... de principiële vergissing van de vertalende is dat hij de toevallige ontwikkelingsstand van de eigen taal vasthoudt in plaats van ze door de vreemde taal geweldig te laten bewegen. hij moet temeer wanneer hij uit een erg verre taal vertaalt terugdringen naar de laatste elementen van de taal zelf waar woord beeld klank in één samengaat hij moet zijn taal door de vreemde uitbreiden en verdiepen men heeft er geen begrip van in welke mate dat mogelijk is in welke mate elke taal zich kan veranderen taal van taal bijna slechts als dialect van dialect zich onderscheidt dit echter niet wanneer men haar al te licht maar juist wanneer men ze ernstig genoeg neemt.'

In hoeverre een vertaling aan het wezen van deze vorm kan voldoen, wordt objectief door de vertaalbaarheid van het origineel bepaald. Hoe minder waarde en waardigheid de taal van het origineel heeft, hoe meer het mededeling is, des te minder is daarbij voor de vertaling te winnen, tot het volledige overwicht van die zin, ver ervan verwijderd de hefboom voor een welgevormde vertaling te zijn, deze verijdt. Hoe hoger een werk van aard is, des te meer blijft het, zelfs bij de meest vluchtige aanraking van zijn zin, nog vertaalbaar. Dat geldt vanzelfsprekend enkel voor originele werken. Vertalingen daarentegen blijken onvertaalbaar te zijn, niet wegens de zwaarte, maar wegens de al te grote vluchtigheid waarmee de zin aan hen kleeft. Daarvan, alsook in elk ander wezenlijk opzicht, vormen Hölderlins vertalingen, in het bijzonder die van de twee tragedies van Sophocles, de bevestiging. In hen is de harmonie van de talen zo diep dat de zin enkel nog, zoals een eolusharp door de wind, door de taal wordt geraakt. Hölderlins vertalingen zijn oerbeelden van hun vorm; ook tegenover de meest volkomen vertalingen van hun teksten staan ze als het oerbeeld tegenover het voorbeeld, wat een vergelijking van Hölderlins en Borchardts vertaling van de derde Pythische ode van Pindarus aantoonst. Precies daarom woont in hen, meer dan in andere, het vreselijke en oorspronkelijke gevaar van alle vertaling: dat de poorten van een zodanig uitgebreide en doorwrochte taal dichtvallen en de vertaler in het zwijgen opsluiten. De vertalingen van Sophocles waren Hölderlins laatste werk. Hierin valt de zin van de ene afgrond in de andere, tot hij in bodemloze diepten van

de taal verloren dreigt te gaan. Maar er is een houvast. Maar geen enkele tekst biedt die, behalve de heilige, waarin de zin heeft opgehouden de waterscheiding voor de stromende taal en de stromende openbaring te zijn. Waar een tekst onmiddellijk, zonder bemiddelende zin, in zijn woordelijkheid tot de ware taal, de waarheid of de leer behoort, is hij vertaalbaar zonder meer. Natuurlijk niet meer ten behoeve van hemzelf, maar alleen ten behoeve van de talen. Tegenover zulk een tekst wordt er een zodanig grenzeloos vertrouwen van de vertaling verlangd dat, zoals taal en openbaring in de heilige tekst, in de vertaling woordelijkheid en vrijheid zich zonder enige spanning in de gestalte van de interlineaire versie moeten verenigen. Want tot op zekere hoogte bevatten alle grote geschriften, in de hoogste mate echter de heilige, tussen de regels hun virtuele vertaling. De interlineaire versie van de heilige tekst is het oerbeeld of ideaal van alle vertaling.